

ŒU MÜBAREK TOPRAKLAR

Kırım ve Kırım Tatarları

Paul Robert Magocsi Toronto Üniversitesi'nde tarih ve siyaset bilimi profesörü. Ayrıca, 1980'den bu yana Ukrayna Çalışmaları John Yaremko Kürsüsü'nün başkanlığını yapıyor. Profesör Magocsi daha öncesinde Harvard Üniversitesi'nde, İbrani Üniversitesi'nde (Kudüs), Prešov Üniversitesi'nde (Slovakya) çalıştı ve bir süreliğine Max Planck Sosyal Antropoloji Enstitüsü'nde (Almanya, Halle) tarih dersleri verdi. İlgi alanlarının başında milliyetçiliğin tarihi, özellikle de sınır bölgelerinde yaşayan etnik gruplar arasında milliyetçilik geliyor. Tarih, sosyo-dilbilim, bibliyografya, haritacılık ve göç çalışmaları alanında eserler vermiştir.

Ferit Burak Aydar İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu. Koç Üniversitesi Yayınevi'nde editör-çevirmen. Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward Said, György Lukács, V. İ. Lenin gibi yazarların kitapları başta olmak üzere yayımlanmış 70'ten fazla çevirisi vardır. Ayrıca *Toplumsal Tarih*, *Birikim*, *Cogito*, *Kitaplık* gibi dergilerde ve *BirGün* ile *Agos* gazetelerinde yazıları yayımlanmıştır. *İspanya İç Savaşı'nın İzinde* (Agora Kitaplığı, Mayıs 2017) ve *1917: Devrimin Rapsodisi* (İthaki Yayınları, Kasım 2017) başlıklı iki telif eseri vardır.

PAUL ROBERT MAGOCSI

Ŗu Mübarek Topraklar

Kırım ve Kırım Tatarları

Çeviren

Ferit Burak Aydar

YAPI KREDİ YAYINLARI

Memnuniyetle destek verdiğim bu kitabı
tüm Kırım Tatarlarına ve müthiş bir hayranlık duyduğum değerli dostum
Mustafa Cemilev'e ithaf ediyorum.

Borys Wrezsnewskyj
Toronto, Kanada

Yapı Kredi Yayınları - 4997
Tarih - 117

Şu Mübarek Topraklar - Kırım ve Kırım Tatarları
Paul Robert Magocsi
Özgün adı: **This Blessed Land - Crimea and The Crimean Tatars**
Çeviren: Ferit Burak Aydar

Kitap editörü: Derya Önder
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
Tevfikbey Mah. Halkalı Cad. No: 162/7
Küçükçekmece / İstanbul
Tel: 0212 693 00 08
Sertifika No: 36150

Çeviriye temel alınan baskı: This Blessed Land - Crimea and the Crimean Tatars,
Distributed by the University of Toronto Press for the
Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 2014
1. baskı: İstanbul, Kasım 2017
ISBN 978-975-08-4122-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334
© Paul Robert Magocsi, 2014

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Türkçe Baskıya Önsöz • 7

Kırım Nedir? • 9

Bölüm 1: Kırım: Toprakları ve Denizleri • 11
Güzelliklerin Şâd Ettiği Toprakların Doğuşu • 16

Bölüm 2: Kırım'ın İlk Medeniyetleri • 19

Bölüm 3: Kıpçaklar, Moğollar, Tatarlar ve İtalyan Kırımı • 33

Bölüm 4: Kırım Hanlığı • 43

Kırım ve Osmanlı Köleliği Hepten Kötü müydü? • 56

Kırım Tatarları Kimlerdir? • 60

Bölüm 5: Rus İmparatorluğu'nda Kırım • 63

Kimin Kahraman Kırımı? • 86

Bölüm 6: Savaşta ve Devrimde Kırım • 89

Bölüm 7: Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti • 101

Yahudiler ve Karaitler • 114

Bölüm 8: İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kırım • 119

Kırım Gizemciliği • 122

Sovyet Tarzı Etnik Temizlik • 132

Bölüm 9: Sovyet Kırımı ve Sürgüne Gönderilen Kırım Tatarları • 135

Bölüm 10: Bağımsız Ukrayna'da Kırım • 149

Kırım Tatarları Buradalar, Burada Kalacaklar • 157

Ek Okuma (İngilizce Seçme Kaynakça) • 160

Görsel Kaynaklar ve Yayın Hakları • 163

Dizin • 164

Haritalar

- Harita 1: Fiziki Kırım haritası, s. 12
Harita 2: Karadeniz-Ege bölgesinde Yunanlar ve İskitler, s. 20
Harita 3: Gotik ve Bizans dönemi Kırım, (y. 650), s. 26
Harita 4: Altın Orda Devleti (y. 1300), s. 34
Harita 5: Altın Orda'nın ardıl devletleri, 1520 civarı, s. 44
Harita 6: Kırım (y. 1550), s. 48
Harita 7: Kırım Hanlığı'nın topraklarının evrimi, s. 52
Harita 8: 19. yüzyıl Rus İmparatorluğu'nda Kırım, s. 68
Harita 9: Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1930 civarı, s. 104

Türkçe Baskıya Önsöz

Şu Mübarek Topraklar, yüzyıllardır Türkiye'yle ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'yla sıkı bağlara sahip bir toprak parçası olan Kırım'ı konu alıyor. Kitabın ilk yayınlanışı (2014 baharı) çok münasebetsiz bir zamana denk geldi. O yılın şubat ayında, Vladimir Putin'in başında olduğu Rusya Federasyonu Kırım'ı zorla ilhak etti. Uluslararası toplum tarafından kınanan bu adım, Ukrayna'yı Rusya'nın –Avrasya'nın büyük bir kısmını kapsayan– jeopolitik nüfuz alanına yeniden dahil etme umuduyla istikrarsızlığa sürüklemeyi amaçlayan bir politikanın parçasıydı.

Kırım'da Rusya yanlısı olan ve Putin'in icraatını memnuniyetle karşılayan bazı unsurlar yok değildi, ama karşı çıkanlar daha çoktu ve bunların başını bölgedeki Kırım Tatarları ve etnik Ukraynalı sakinler çekiyordu. Kırım'ın bu iki halkı da karşı çıkışlarının bedelini ağır ödediler.

Şubat 2014'ten bu yana on binlerce etnik Ukraynalı kuzeye kaçtı ve şu anda Ukrayna'nın çeşitli bölgelerinde mülteci yaşamı sürüyorlar. Bölgedeki Kırım Tatarları ise 1944'te topluca sürgün edilmişti ve 1990'larda anavatanına dönmek için çekmediği çile kalmamış bir halk olarak, anavatanlarını bir kez daha terk etmemeye kararlıydı. Bu nedenle, çoğu Kırım'da kalmış ve Rusya rejimine mümkün mertebe uyum sağlamaya çalışıyor olmakla birlikte, siyasi ve sivil toplum önderleri inançlarından ötürü bedel ödüyorlar. Kırım Tatarlarının ulusal meclisi (Kurultay) ve yürütme organı (Meclis) zorla kapatıldı, Mustafa Cemiloğlu ve Refat Çubarov'un da aralarında olduğu önde gelen isimlerin Kırım'a geri dönmeleri yasaklandı ve Kırım Tatarlarından birçok sivil toplum ve medya eylemcisi Rus egemenliğine karşı çıktığı gerekçesiyle tutuklandı. Öyle ki bazı muhalifler gözaltında “kayboldu”. Kırım Tatarlarının çoğu dil okulu, gazetesi ve diğer medya organları yeni Rus yetkililer tarafından kapatıldı.

Rusya Devlet Başkanı Putin ve hükümet sözcüleri Şubat 2014 ilhakını dünyaya kendi bildikleri gibi anlattılar. Kırım “tarihsel açıdan bir Rus toprağı”ydı, 2014'e kadar geçici olarak Ukrayna sınırlarında yer almış olsa da, ilk sahibi Rusya'ya haklı olarak geri verilmişti. Herhalde kimseyi şaşırtmamacaktır, dünya liderlerinin ve uluslararası medyanın büyük bir kısmı, Rusya'nın ilhak açıklamasını kabul etti. Peki, bu açıklama ne kadar muteberdir?

Kırım'ın ilk kez 1783'te o zamanki Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edildiği tarihsel kayıtlarda gayet açıktır. 1954'e kadar, yani 170 yıllık bir dö-

nem boyunca bu imparatorluğun ve ardından gelen SSCB'nin parçası olarak kaldı. 1954'ten itibaren de, yani 60 yıl boyunca Kırım Ukrayna'nın parçası olmuştur. Ama Kırım'daki en uzun egemenlik 15. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın sonlarına dek, yani kabaca 330 yıl boyunca Kırım Hanlığı dönemi idi. Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu'na tabi bir devlet olarak Kırım Tatarlarının ataları tarafından yönetilmişti.

Kırım nüfusuna gelince, hiçbir zaman Rus olmamıştır, hatta iş oraya gel-diyse Slav da olmamıştır. Slavların tarihsel olarak en uç yerleşim yeri, Kiev'in sadece 100 kilometre kadar güneyinden geçen Ros Nehri'dir. Bu demektir ki Slavlar (Ruslar dahil) Ukrayna bozkırlarının yerel sakinleri olarak görülemezler, hele hele Kırım'ın hiç görülemezler. Ruslar ve onlar kadar olmasa da Ukraynalılar, Kırım'a ancak 19. yüzyılın başında yerleşmeye başlamıştır. Bu nedenle Kırım'da en uzun süredir yaşayan nüfus olarak öncelik hakkı Kırım Tatarlarındadır. Eğer siyasetçiler, gazeteciler ve araştırmacılar illa bir slogan kullanacaklarsa, bu "Kırım: Kırım Tatarlarının tarihsel toprakları" olmalıdır.

Umuyorum ki bu kitap Türkiyeli okurlara kendi ülkelerinin tarihsel jeo-politik alanını (Karadeniz ve çevresindeki tüm topraklardan bahsediyorum) daha iyi anlamalarında yardımcı olacaktır. Bu alandaki topraklara yalnızca Kırım değil, Kırım'ın coğrafi ve siyasi temellerde en doğallıkla bağlı olduğu ülkenin geri kalanı olan Ukrayna da dahildir.

Türkiye, ataları Tatar köklerini Kırım'a dayandıran milyonlarca insanın memleketidir. Türkiye yüzyıllar boyunca Kırım Tatarlarının imdadına yetişti, ne zaman Rus veya Sovyet yetkilileri tarafından anavatanlarını terk etmeye zorlansalar, Türkiye yardım eli uzattı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Türkiye bizatihi Kırım'da Kırım Tatarları arasında kültür ve eğitim faaliyetlerine yardımcı oldu. Tüm bunlar Kırım, Ukrayna'nın parçası olduğu müddetçe mümkündü. Kırım-Türkiye ilişkileri kuşkusuz bir gün yeniden kurulacak, ama ancak uluslararası yasaları ihlal eden Rus işgali sona erdiğinde.

Paul Robert Magocsi
Toronto Üniversitesi, Ekim 2017

Kırım Nedir?

Bol güneş alan bir memleket. Tropikal esintilerin çok çeşitli ot, ağaç, bitki ve ürettikleri baharatların rayihasını peşine takıp getirdiği bir memleket. Geniş sahilleri denizlerinin hem bedene hem de ruha deva hafif tuzlu sularıyla yıkanan bir memleket. İşte Kırım budur.

Avrupa kıtasının geri kalanından yalıtılmış gerçek bir ada olan Kırım, herkesi içine çeken bir dinginlik havası yayar. İçgörülü bir gözlemcinin sözleriyle, Kırım'ın güzelliği, albenisine kapılmış herkeste “neredeyse cinsel bir sahip olma arzusu uyandırır.”¹

Tüm bu sebeplerden ötürü, üç bin yılı aşkın zamandır sayısız halk Kırım'ın bozkırlarına, dağlarına ve deniz kıyılarına akın etmeyi sürdürmektedir. İşte bu kitabın konusunu bu halklar ve yaratıkları medeniyetlerin hikâyesi oluşturuyor. Umuyorum, görsellerin de eşlik ettiği aşağıdaki sayfalar hem Kırım'a daha önce gitmiş ve kesinlikle bir daha gitmeyi düşünen hem de Kırım'a hiç yolu düşmemiş okurlar için uygun bir giriş işlevi görecektir.

Ayı Dağı'nın, yakınındaki sahil kenti Gurzuf'tan görüntüsü.

---

1 Neal Ascherson, *Black Sea* (New York, 1995), s. 24.

Azak Denizi'ne akan Kerç Boğazi'nin kuzey ucundaki Hroni dağlık burnu.

BÖLÜM 1

Kırım: Toprakları ve Denizleri

Kırım bugün bağımsız Ukrayna devletinin sınırları içinde yer alan özerk, başka bir deyişle kendi kendini yöneten bir cumhuriyettir. Fiziki coğrafyası bakımından neredeyse dört tarafı sularla çevrili, düzensiz dörtgen şeklindeki bir yarımada olan Kırım'ın batısında ve güneyinde Karadeniz; doğusunda Kerç Boğazı, kuzeyindeyse Azak Denizi'nin yanı sıra aslında özünde lagünlerden ve bataklıklardan oluşan seyrüsefere elverişsiz bir sığ su birikintisi olan Sivaş, başka bir adla Çürük Deniz vardır. Kırım kuzey kıyısının bir ucundan, küçük bir yerleşim yeri olan Perekop yakınlarındaki kıstak adı verilen küçük bir toprak parçasıyla Ukrayna anakarasına bağlanır. Yüzyıllar boyunca Kırım ile Avrupa kıtasının geri kalanı arasındaki yegâne bağlantı gerçekten de Perekop Kistağı olmuştur. Perekop'un biraz doğusunda anakara köyleri Sivaş ve Çongar'ın yakınında iki dar boğaz vardır. Ancak modern çağda bu sığ suların demiryolu ve otoyol köprüleri geçmeye başlamış ve bu tarihten itibaren Kırım ile Ukrayna anakarası arasında alternatif bir bağlantı sağlanmıştır.

Kırım'ın yüzölçümü sadece 25.900 kilometrekaredir. Dolayısıyla neredeyse ABD'deki Maryland eyaleti ya da Avrupa'daki Makedonya kadar büyüktür. Coğrafyasına baktığımızda, üç ayrı bölgeden oluşur: Bozkır benzeri düzlükler, dağlar ve sahil şeridi. Bu alanların içinde en büyüğü yarımada'nın kuzeydeki üçte ikisini kapsayan Kırım düzlükleridir. Burası sık ve çoğu zaman şiddetli rüzgârların estiği ağaçsız ovalardır. Deniz seviyesinden aşağıdaki bu düzlüklerin en uzak doğu kısmı Kerç Yarımadası olarak bilinir ve Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan ve aynı zamanda Ukrayna ile Rusya arasındaki beynelmilel sınırı oluşturan küçük su birikintisi Kerç Boğazı'na bağlanır.

Diğer iki coğrafi bölge Kırım'ın güneydeki üçte birini oluşturur. Bunların arasında dağ eteğindeki tepeler ve Kırım Dağları'nın batısından doğusuna uzanan üç paralel sıradağ vardır. Bu üç dağdan en yükseği Yayla (Tatarcada yüksek dağlardaki çayırılara verilen ad) olarak bilinen en güneydeki, yani kıyı şeridindeki dağlardır ve deniz yüzeyinin 1.200 ila 1.400 metre üzerinde olan masa benzeri masifleriyle ünlüdür; bunların tepesinde az sayıda engebeli zirve vardır ki, aralarında en yükseği Roman-Koş (1.545 metre) ve Çatırdağ'dır (1.527 metre). Yayla sıradağları Karadeniz'e karşı bir tür falez duvarı oluşturur ve Kırım'ın üçüncü coğrafi bölgesi olan sahil bölgesi ya

HARİTA 1: FİZİKİ KIRIM HARİTASI

